

**Μπορούν να υπάρξουν βιώσιμα μοντέλα ανάπτυξης στις ορεινές περιοχές
στον αστερισμό της «βιώσιμης» ανάπτυξης;
Η θεωρία και η πράξη της Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης.¹**

Δημήτρης Ρόκος
Ομότιμος Καθηγητής Ε.Μ.Πολυτεχνείου
Επιστημονικός Υπεύθυνος ΜΕ.Κ.Δ.Ε.του Ε.Μ.Π
Δ.Π.Μ.Σ. του Ε.Μ.Π “Περιβάλλον και Ανάπτυξη”

Περίληψη

Η «βιώσιμη», (ή και «αιφόρος» παρ’ ημίν), «ανάπτυξη» παρά το “εύηχόν” της ως επιθετικού προσδιορισμού μιας όλο και περισσότερο επιθετικής και καταστροφικής για τον άνθρωπο και το περιβάλλον «ανάπτυξης», έχομε αποδείξει με σειρά δημοσιεύσεων από το 1963, (Ρόκος, 1992, 1997, 2003, 2005, 2012), αλλά και με ανάλυση των στοιχείων των εκθέσεων του Human Development Report Office του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών από το 1992 (UNDP, 2000, 2003, 2004) μέχρι σήμερα, ότι στην πραγματικότητα δεν είναι παρά η Sustainable / Διατηρήσιμη δηλαδή για τους έχοντες και κατέχοντες μόνο «ανάπτυξη», στο βαθμό που το 20% του παγκόσμιου πληθυσμού, σε διαρκώς επιδεινούμενες για το “ολικό” τους πλανητικό περιβάλλον συνθήκες, εξακολουθεί να καρπούται το 86% του παγκόσμιου πλούτου.

Στον αστερισμό λοιπόν της «βιώσιμης» ή «αιφόρου ανάπτυξης», ως πολυδιαφημισμένου και δήθεν γενικής αποδοχής ιδεολογήματος της κυριαρχίας του νεοφιλελεύθερου υποδείγματος στον κόσμο σήμερα, μπορούν άραγε να υπάρξουν βιώσιμα μοντέλα ανάπτυξης;

Η πρόσφατη ευχολογική και αφελής, επικοινωνιακού χαρακτήρα ψιμυθίωσή της με τους βασικούς «πυλώνες» των θεμελίων της, δηλαδή την Οικονομία, την Κοινωνία και το Περιβάλλον, αντικειμενικά δεν μπορεί να διασφαλίσει στην πράξη ανάπτυξη πουθενά με το εγγενώς θετικό, δημιουργικό και “ολικό” οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό, πολιτισμικό, τεχνικό / τεχνολογικό και περιβαλλοντικό της περιεχόμενο, πολύ δε περισσότερο στις ορεινές περιοχές, της ορεινότερης περιφέρειας της πατρίδας μας, μιας απ’ τις δυο ορεινότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και μάλιστα στις άγριες συνθήκες της πολυδιάστατης “ολικής” και όχι μόνο χρηματοπιστωτικής, πλανητικής και όχι μόνο ελληνικής, κρίσης την οποία βιώνει τα τελευταία χρόνια ο κόσμος μας (Ρόκος, 2012).

Και αυτό βέβαια γιατί στα βουνά μας - και ιδιαίτερα στα βουνά της Ηπείρου-, θύλακες ομορφιάς, τόπους ελευθερίας και αντίστασης στους κάθε τύπου κατακτητές και επίβουλους, πεδία ανοιχτών οριζόντων, κοινοτικής αλληλεγγύης και αρμονικής δημιουργικής συνύπαρξης με το μοναδικό αλλά και ευάλωτο φυσικό και πολιτισμικό τους περιβάλλον, αλλά και συνεχούς πάλης με τα στοιχεία της φύσης, τους φυσικούς και τεχνικούς κινδύνους, τα πραγματικά, ιδιαίτερα μετά τη συνθήκη του Μάαστριχ, θεμέλια της δήθεν βιώσιμης ή αιφόρου ανάπτυξης, δηλαδή: η «ανταγωνιστικότητα», η «επιχειρηματικότητα», η «καινοτομία» και οι «ευέλικτες μορφές εργασίες» δεν έχουν, ούτε στη θεωρία ούτε στην πράξη, καμιά έννοια και καμιά υπόσταση, είναι αντικειμενικά, στην καλύτερη περίπτωση, ανόητα και στην πραγματικότητα απολύτως καταστροφικά σε όλα τα επίπεδα και ιδιαίτερα στις συγκεκριμένες συνθήκες των απομακρυσμένων, δυσπρόσιτων, συνειδητά ξεχασμένων από το κράτος και εγκαταλειμμένων απ’ τους κατοίκους τους ορεινών περιοχών.

---

¹ Προσκεκλημένη εισήγηση, “Ελληνογερμανικό Αναπτυξιακό Συνέδριο” του Ιδρύματος Μεσογειακών Μελετών και του Ιδρύματος Fridrich Ebert, Ιωάννινα 14-15 Ιουνίου 2013.

Στην εργασία αυτή επιχειρούμε να τεκμηριώσουμε ότι χρειάζεται, περισσότερο από κάθε άλλη φορά, ένας άλλος δρόμος, ριζικά διαφορετικός από αυτόν του κατεστημένου ιδεολογήματος της «βιώσιμης» ή «αιφόρου» ανάπτυξης για να ξαναζωντανέψουν οι ορεινές περιοχές μας. Κι αυτός ο δρόμος είναι ο εναλλακτικός δρόμος για την πραγματικά Ολοκληρωμένη Ανάπτυξή τους, δηλαδή την “**ταυτόχρονα στο χώρο και το χρόνο οικονομική, κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική και κατάλληλη τεχνική / τεχνολογική ανάπτυξη, η οποία θα τελείται πάντα σε διαλεκτική αρμονία και με σεβασμό στον Άνθρωπο και το φυσικό και πολιτισμικό του περιβάλλον, μέσα στο οποίο αυτός εντάσσεται ειρηνικά, παραγωγικά και δημιουργικά, αξιοποιώντας και την αυτόχθονη σοφία, ως οργανικό και αναπόσπαστο μέρος του και όχι ως κυρίαρχος, ιδιοκτήτης, «επενδυτής» ή εκμεταλλευτής του**”.

Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη ως θεωρία και πράξη αποτελεί τον μόνο τρόπο για να κρατηθούν ζωντανές και να δυναμώσουν οι ορεινές περιοχές μας, με την συνετή, αρμονική κι ολοκληρωμένη σύμφωνα με τις αξίες, τις αρχές και τις μεθόδους της αξιοποίηση των φυσικών αλλά και των ανθρώπινων διαθεσίμων τους και την πρωτόβουλη, υπεύθυνη και συνειδητή συμβολή των εργαζομένων, των επιστημόνων, των παραγωγών και των δημιουργών που ζουν, κατάγονται ή επιλέγουν να ζήσουν σ’ αυτές μια πραγματικά ολοκληρωμένη και αξιοβίωτη ζωή.

Έτσι, οι αντικειμενικά πολύπλοκες και πολυδιάστατες σχέσεις, αλληλεξαρτήσεις και αλληλεπιδράσεις των κάθε φύσης ιδεών, πράξεων, δράσεων και ενεργημάτων προσώπων και συλλογικοτήτων, σε κάθε πεδίο των συνιστωσών της «ανάπτυξης», καθιστούν εκ των ών ουκ ανευ την ανάγκη για σχεδιασμένες, συντονισμένες, ελεύθερες, συλλογικές, συνεταιριστικές, παραγωγικές και δημιουργικές πρωτοβουλίες και δράσεις Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης (Α.Ο.Α.), οι οποίες να αμφισβητούν με αξιοπιστία και αποτελεσματικότητα τις κλασικές, παραδοσιακές, αλλά και τις σημερινές νεοφιλελεύθερες ευρωπαϊκές κρατοκεντρικές και πελατειακές πολιτικές μιας χρεοκοπημένης, αναπαραγόμενης και μη ανανεούμενης πολιτικής τάξης, η οποία προτάσσει των ανθρώπων τους αριθμούς και εξασφαλίζει την «βιωσιμότητά» της, εξακολουθώντας να παραμένει όμηρος, εντολοδόχος και υποτελής των ασύδοτων αγορών.

Αλλά τι είναι η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη;

Ως Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη έχουμε ορίσει από το 1963 (Ρόκος 2003) την ταυτόχρονα και διαχρονικά οικονομική, κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική και κατάλληλη τεχνική / τεχνολογική ανάπτυξη, η οποία επιδιώκεται να/και τελείται σε διαλεκτική αρμονία και με σεβασμό, από, και στον άνθρωπο και τις συλλογικότητες του, όπως αυτοί εντάσσονται ειρηνικά, παραγωγικά, και δημιουργικά στο φυσικό και πολιτισμικό τους περιβάλλον, το διαμορφώνουν, αλλά και το προστατεύουν με τη δράση τους, όντας αναπόσπαστα μέρη του και όχι ιδιοκτήτες, κυρίαρχοι, “επενδυτές” ή εκμεταλλευτές του. Έτσι, η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη αποτελεί σκοπό και στόχο αλλά και εξαιρετικά δύσκολο και γοητευτικό δρόμο για ένα ειρηνικό και καλύτερο κόσμο και μια αξιοβίωτη ζωή (Ρόκος 2005), για το κοινό μας μέλλον (WCED 1987), στο κοινό μας σπίτι, τον πλανήτη γη.

Για τα δομικά και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης (Ρόκος 2003, 2005), αλλά και για την “ολική πλανητική (και όχι μόνο ελληνική) κρίση” (Ρόκος 2011), έχουμε από το 1963 –πολλοί από μας- συζητήσει και συζητούμε διεξοδικά στο πλαίσιο των διεπιστημονικών συνεδρίων και διημερίδων μας από το 1995 [Ρόκος και Ρόκος (επιμ.) 1995, 1998, 2001, 2004, 2007, 2010] και των σχετικών, από το 1994 και μετά, εκπαιδευτικών και ερευνητικών διαδικασιών του Διεπιστημονικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών (Δ.Π.Μ.Σ) του Ε.Μ.Π “Περιβάλλον και Ανάπτυξη” και του Μετσοβίου Κέντρου

Διεπιστημονικής Έρευνας (ΜΕ.Κ.Δ.Ε) του Ε.Μ.Π. για την προστασία και ανάπτυξη του ορεινού περιβάλλοντος και των τοπικών ευρωπαϊκών πολιτισμών.

Πώς προέκυψε η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη ως έννοια, περιεχόμενο, θεωρία και πράξη;

Μελετώντας σε βάθος την εξαιρετική συλλογική διεπιστημονική έκθεση της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (World Commission on Environment and Development WCED) “Our Common Future” (1987) που πραγματοποιήθηκε με την ευθύνη μιας σημαντικότερης προσωπικότητας: της Προέδρου της Gro Harlem Brundtland, κράτησα, σε αντίθεση με την συντριπτική πλειοψηφία όσων από τότε παπαγάλισαν και παπαγαλίζουν μέχρι σήμερα τον ορισμό της «sustainable», «βιώσιμης» ή «αειφόρου» ανάπτυξης, ως της «ανάπτυξης» “η οποία ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος, χωρίς να διακυβεύει τις δυνατότητες των μελλοντικών γενεών να ικανοποιούν τις δικές τους ανάγκες”, την μεστή, αξιόπιστη και τεκμηριωμένη ανάλυσή της, η οποία όμως αγνοήθηκε σκανδαλωδώς από όλους όσους πολιτικούς και διανοούμενους παντός καιρού, μετέτρεψαν τον πλασματικό μέσο όρο του ορισμού της sustainable development, ως κυρίαρχο πλέον νεοφιλελεύθερο ιδεολόγημα, ιδιαίτερα από το 1992 και μετά, με αποκορύφωμα τη συνθήκη του Μάαστριχ (1997), αλλά και όλες τις επόμενες συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Έτσι, με την διεθνή επικράτηση του νεοφιλελευθερισμού τη δεκαετία του '80 και ιδιαίτερα από το 1992 και μετά, με σειρά κειμένων επιχειρήσαμε και επιχειρούμε μια τεκμηριωμένη, αναλυτική αλλά και ανηλεή κριτική των δομικών και ποιοτικών χαρακτηριστικών της «βιώσιμης» ή «αειφόρου» ανάπτυξης που δεν ήταν και δεν είναι άλλα από:

- την ασύδοτη «ανταγωνιστικότητα» των άπληστων αγορών και των επιχειρήσεων των ηγεμονικών, μεγάλων και δυνατών κρατών, η οποία καμία σχέση δεν είχε και δεν έχει με ό,τι οραματίστηκε ο Adam Smith ως “ανταγωνισμό ο οποίος προάγει και το κοινωνικό συμφέρον μέσα από την προαγωγή του ατομικού, σε συνθήκες υγείας και ασφάλειας της κοινωνίας”, ενώ αντίθετα οδηγεί στην όξυνση των ανισοτήτων, την ολική φτωχοποίηση, και εξαθλίωση των αδύνατων κρατών της περιφέρειας, την δραματικών διαστάσεων ανεργία των λαών τους, την καταπάτηση των δημοκρατικών δικαιωμάτων και της αξιοπρέπειας των πολιτών τους και την απώλεια της εθνικής τους ανεξαρτησίας,
- την «επιχειρηματικότητα», με τα ιδιαίτερα σήμερα συμπαραμαρτούντα της, (δωροδοκία, διαφθορά, φοροδιαφυγή, φοροαποφυγή, εισφοροδιαφυγή, κατά το δοκούν αξιολογήσεις της πιστοληπτικής ικανότητας και φορέων του δημοσίου από πάντα ανεξέλεγκτους ιδιωτικούς κερδοσκοπικούς φορείς αμφιβόλου επαγγελματικού ήθους και ικανοτήτων, ανοχή αλλά και προστασία των φορολογικών παραδείσων και των εξωχώριων εταιριών, ιδιωτικοποίηση και μάλιστα αντί πινακίου φακής στρατηγικής σημασίας δημόσιων και κοινωνικών αγαθών όπως η γη, τα βουνά, οι ακτές, το νερό, η ενέργεια, η παιδεία, η υγεία, οι επικοινωνίες κ.λπ),
- την «καινοτομία», και μάλιστα μόνο όταν αυτή είναι ευπώλητη, όταν εκμεταλλεύεται τους πενιχρότατους δημόσιους πόρους που διατίθενται για την έρευνα στα όλο και περισσότερο ιδιωτικοποιούμενα σήμερα δημόσια πανεπιστήμια μιας αγοραίας δήθεν «αριστείας», για την επιτάχυνση της «προόδου» και της κερδοφορίας των επιχειρήσεων, εις βάρος της υγείας, της ποιότητας και ποσότητας της διατροφής των φτωχών πληθυσμών στον πρώτο και τρίτο κόσμο κ.λπ και
- τις «ευέλικτες μορφές εργασίας», οι οποίες καταργούν κάθε έννοια ανθρωπίνων, κοινωνικών και εργασιακών δικαιωμάτων, για κάθε εργαζόμενο, ημεδαπό ή μετανάστη, και όχι μόνο στις ειδικές οικονομικές ζώνες

Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη απογυμνώνει τον αντικειμενικά αμφιλεγόμενο αξιολογικό όρο της οικονομικής και μόνο «ανάπτυξης», ως συνοδού «καρότου» του – μετά ιδιαίτερα το Μάαστριχ- «μαστιγίου», της θανατηφόρου βορειοευρωπαϊκής θρησκείας της λιτότητας, από

τα όποια, ενίοτε εύηχα, δήθεν σωτηριακά ψιμύθιά του, αποδίδοντας σ' αυτήν το εγγενές θετικό νόημα και περιεχόμενο που αυτή φέρει από αιώνες στη γλώσσα και τη φιλοσοφία μας. Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη έτσι, δεν έχει καμιά σχέση με την «ανάπτυξη» (development), ως μονοδιάστατη οικονομική αύξηση, που πρωτακούστηκε από τον Πρόεδρο των Η.Π.Α Τρούμαν και επιχειρήθηκε ως στρατηγική να υλοποιηθεί στην καθημαγμένη από τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο Ευρώπη με το σχέδιο Μάρσαλ, με αποκλειστικό σκοπό την οικονομική της ανασυγκρότηση, ως ανάχωμα και ανάσχεση στον “επελαύνοντα κομμουνιστικό κίνδυνο”. Ακόμα, η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη δεν έχει καμιά σχέση με τις μονοδιάστατες, μερικές, ειδικές, ευκαιριακές και αποσπασματικές κλαδικές και τομεακές θεωρήσεις της «ανάπτυξης», οι οποίες κατά καιρούς και πάντα σύμφωνα με τα κάθε φορά συμφέροντα των κυρίαρχων τάξεων και των σε κάθε επίπεδο πολιτικών και πολιτισμικών υποτελών τους, αποτέλεσαν κι αποτελούν τις δήθεν σωτήριες συνταγές για την αποτροπή των κάθε φύσης “επερχόμενων” καταστροφών.

Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη αντιλαμβάνεται την υπόστασή της ως μιας νέας “καλύτερης” ισορροπίας ανθρώπινων, κοινωνικών και παραγωγικών σχέσεων και συστημάτων χρήσεων γης, παραγωγής, διανομής και κατανάλωσης, η οποία μπορεί να επιτευχθεί, όταν στην κάθε φορά μαχητική συνύπαρξη

- των αρχών και επιλογών των δυνάμεων που βρίσκονται ή διεκδικούν την εξουσία,
- με τη μέση κοινωνική συνείδηση την οποία η διαπλοκή τους με τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και Επικοινωνίας επιχειρεί πάντα να χειραγωγεί,
- και την σχετική θετική ή αρνητική κοινωνική δυναμική,

οι υπεύθυνοι, μορφωμένοι, ενεργοί και συνειδητοί πολίτες, παραγωγοί, δημιουργοί και εργαζόμενοι με τις πρωτοβουλίες, τις κινήσεις, τις συλλογικότητές τους, το ήθος και τις δράσεις τους, παίρνουν κυριολεκτικά τις ζωές τους στα χέρια τους.

Ουσιώδης προϋπόθεση γι' αυτό είναι η σε οικονομικό, πολιτικό, πολιτισμικό, κοινωνικό και τεχνικό / τεχνολογικό επίπεδο απαλλαγή τους από τα γλυκερά κι αποχαυνωτικά σε τελική ανάλυση δεσμά και τις παρωπίδες:

- της αλαζονείας της αυθεντίας της κάθε επιστημονοτεχνικής μονομέρειας,
- του μανιχαϊστικού εγωισμού της κάθε κοσμοθεωρητικής πειθαρχίας,
- της μόδας, των συρμών και του lifestyle, τα οποία προβάλλονται καταγιγιστικά ή ύπουλα και επιβάλλονται μαζικά από επιχειρηματικά, “καλλιτεχνικά”, επικοινωνιακά και εμπορικά ή αυτοδοξαστικά πολιτισμικά ιερατεία, αλλά και εγχώριους και διεθνείς γκουρού και κρατικοδίαιτους συνηθέστατα ή διαπλεκόμενους φορείς χορηγών και υποστηρικτών, καθώς και των αφελών κολαούζων τους,
- των κάθε φύσης εξατομικευμένων και/ή μαζικοποιημένων εξαρτήσεων από ουσίες, από ραγδαία ανανεούμενες και άκρως ευπώλητες τεχνολογικές καινοτομίες, από αναλώσιμους ηγετίσκους, κομμάτων, κομματίδιων αλλά και από «επαναστάτες» του γλυκού νερού, από ομάδες-θρησκείες και από χαζοχαρούμενες, ψευδοσυγκινησιακές και τρομολαγνικές τηλεοπτικές αποδράσεις από την κοινωνία και την πραγματική ζωή,
- των διαχρονικά επαμφοτεριζόντων, συχνότατα αντιφατικών, στην ουσία πολλές φορές επιφανειακών και αγοραίων αναλύσεων των παντός καιρού διαθέσιμων κυβερνητικών ή αντικυβερνητικών αλλά και –εξουσιαστικών ή αντιεξουσιαστικών οπτικών – διανοούμενων και δημοσιολογούντων “μαχητών”, μόνιμων θαμώνων των τηλεοπτικών ριγκ,
- των κάθε φύσης κατασκευασμένων ειδώλων και των πιστών “followers” τους στο εικονικό και εικονιστικό ψηφιακό “κοινωνικό” χωριό

Έτσι, η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη ως δύσκολος, ανηφορικός αλλά γοητευτικός εναλλακτικός δρόμος, αντιστρατεύεται “ολικά”, αξιακά, θεωρητικά και πρακτικά, την καταστροφική για το 90% των πολιτών του κόσμου και το ολικό φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον τους, «βιώσιμη» ή «αειφόρο» ανάπτυξη, γιατί αυτή, όντας πλέον μετά το 1992 το ιδρυματικό και θεσμικό ιδεολόγημα της νεοφιλελεύθερης Ευρώπης αλλά και των ελίτ του κόσμου ολόκληρου μετά την συνάντηση κορυφής του Ρίο, εξακολουθεί να προπαγανδίζεται καταγιγιστικά με όλα τα μέσα και σε όλα τα επίπεδα και να ωραιοποιείται με συστηματική τη συμβολή των παντός τύπου εραστών της «προόδου», αλλά και της ταχύτητας και των ρυθμών επιτάχυνσής της, της αντί πάσης θυσίας ανθρώπων και φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος, «παραγωγικότητας», κερδοφορίας, «αποτελεσματικότητας» και κατανάλωσης.

«Ειδικοί» και γκουρού των συναφών συρμών, επιστρατεύονται για να την επιβάλουν, ως ισοπεδωτικό ενάρετο ευαγγελικό λόγο θυσιών και λύτρωσης για τους πολλούς για μια καλύτερη ζωή, αλλά μετά το τέλος της ζωής τους.

Η «βιώσιμη» ή «αειφόρος» ανάπτυξη είναι ακόμη, (αλλά για πόσο;) η καραμέλα της μόδας για τους εξουσιαστές, για όσους φιλοδοξούν να τους μοιάσουν αλλά και για τους μισθοφόρους απολογητές τους, στα πανεπιστήμια, τα ερευνητικά κέντρα και τις ειδικά «προγραμματισμένες» από «μη κυβερνητικές» και «μη κερδοσκοπικές» αλλά στην πράξη κυβερνητικές οργανώσεις, πρωτοβουλίες και δράσεις.

Τα χαρακτηριστικά της «βιώσιμης» ή «αειφόρου» ανάπτυξης εξακολουθούν, σε πείσμα των δραματικών συνθηκών της “πραγματικής” πραγματικότητας, να είναι τα ίδια και οι συνταγές επίτευξής της πανομοιότυπες, για όλα τα κράτη, πλούσια ή φτωχά, πρώην και νυν αποικιοκρατικά ή αποικιοκρατούμενα, πρώην κεϋνσιανά ή κομμουνιστικά και νυν ακρότατα νεοφιλελεύθερα και ολιγαρχικά.

Οι συγκεκριμένες πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές, πολιτισμικές, τεχνικές/τεχνολογικές και περιβαλλοντικές ιδιαιτερότητες, οι χωρικές, οι κλιματικές, οι γεωμορφολογικές, οι γεωγραφικές και οι γεωπολιτικές διαφορές, αλλά και οι παραδόσεις, τα ήθη, οι πεποιθήσεις, οι στάσεις και οι συμπεριφορές των ανθρώπων, ως “απειροστά ανώτερης τάξης” για την κερδοφορία του κεφαλαίου παραλείπονται στη «βασιλεία» της «βιώσιμης» ή «αειφόρου» ανάπτυξης, σε μια εξίσωση που ο άγνωστος της χ είναι εκ θεού γνωστότατος εκ προοιμίου στο κονγκλάβιο του πάντα χρεωκοπούμενου και με τις εκατόμβες των ανέργων, των εργαζομένων και των μεταναστών διασωζόμενου χρηματοπιστωτικού συστήματος και των δορυφορικών του Διεθνών και Υπερεθνικών Οργανισμών όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, η Διεθνής Τράπεζα, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου, ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, η Οικονομική Νομισματική Ένωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης κ.λπ.

Εκατοντάδες συνέδρια κάθε χρόνο σε όλη την Ευρώπη αλλά και τον κόσμο με συμμετοχή χιλιάδων συστημικών πολιτικών, επιχειρηματιών, πανεπιστημιακών και παντός τύπου οργανώσεων, εξακολουθούν να ομνούν σήμερα στα θέσφατα της «βιώσιμης» ή «αειφόρου» και τώρα και «πράσινης» και «έξυπνης» ανάπτυξης, εικοσιένα χρόνια μετά το 1992 και μάλιστα παρά τις αμήχανες και ανέξοδες αυτοκριτικές ακόμα και της ίδιας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2008α, 2009α, 2010α, 2010β, 2011) για την κατάσταση της θεωρητικά «προς Ολοκλήρωση αλληλέγγυας Ευρωπαϊκής Ένωσης».

Μιας Ευρωπαϊκής Ένωσης την οποία χαρακτηρίζουν τα 20 εκατομμύρια ανέργων στο σύνολό της και τα δραματικά ποσοστά ανεργίας και ιδιαίτερα των νέων, χιλιάδες αυτοκτονίες, δραματικές μειώσεις των μισθών και των συντάξεων, εκατοντάδες χιλιάδες λουκέτων στις μικρές επιχειρήσεις, ιδιωτικοποιήσεις αντί πινακίου φακής των φυσικών διαθεσίμων των λαών τους, απαξίωση και εμπορευματοποίηση των δημόσιων κοινωνικών αγαθών της παιδείας, της έρευνας και της τεχνολογίας, της υγείας, της πρόνοιας, του πολιτισμού και του περιβάλλοντος, και κύματα μετανάστευσης νέων επιστημόνων,

εργαζομένων και κεφαλαίων από τις υπό εξόντωση «διεφθαρμένες» χώρες του φτωχού νότου στις «ενάρετες», ασφαλείς και ανταγωνιστικά ηγεμονικές χώρες του πλούσιου βορρά.

Η διαρκώς επιτεινόμενη ύφεση όχι μόνο δεν οδηγεί στην «οικονομική» έστω ανάπτυξη, μέσω της θανατερής λιτότητας και των «οριζόντιων μέτρων», αλλά συνθλίβει την κοινωνία και κάθε ελπίδα για μια “άλλη” πορεία για ένα ειρηνικό και καλύτερο κόσμο, μια που η πολιτική είναι πια η πιστή θεραπαινίδα των αγορών και δεν μπορεί να δώσει λύσεις, ούτε με αυτούς τους πολιτικούς που την έφεραν σε αυτή την κατάσταση, αλλά ούτε και με αυτούς που ονειρεύονται, να την «αλλάξουν» απλώς καταγγέλλοντάς την, χωρίς να χτίζουν με ειλικρίνεια, υπευθυνότητα και ενωτική συστηματική προγραμμαμιακή δουλειά και αντίστοιχες συμμετοχικές δράσεις, τις απαραίτητες για αυτό θεμελιακές προϋποθέσεις, σε πλανητικό, υπερεθνικό, εθνικό και τοπικό επίπεδο.

Περνώντας από τη φενάκη της βιωσιμότητας / sustainability και των «βιώσιμων» (δήθεν) αναπτυξιακών λύσεων στον δρόμο της Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης.

Ρίχνοντας μια τελευταία ματιά στο κείμενο της εισήγησής μου, στις 9 Μαΐου του 2013, βεβαιώθηκα ότι και πάλι θα αντιμετωπισθεί στη συζήτησή του στο Αναπτυξιακό Συμπόσιο, όπως άλλωστε πάντα από το 1992 και μετά σε αντίστοιχες διοργανώσεις, ως “αιρετικό”, “ακρότατα επιθετικό”, “ριζοσπαστικό” ή και “ανατρεπτικό” από τους καθώς πρέπει συναδέλφους, αλλά και περιέργως από τους πολιτικούς όλων των κομμάτων μηδέ των ως «προοδευτικών» θεωρουμένων.

Την βεβαιότητα αυτή της πολυτέλειας της μονομανίας μου ήρθε να ανατρέψει, προς μέγιστη όμως χαρά μου, το άνοιγμα του email μου στο οποίο το Worldwatch Institute μόλις μου είχε στείλει την ετήσια έκθεσή του για την κατάσταση του κόσμου το 2013 με τίτλο “Is sustainability still possible?”

Το εμβληματικό πρώτο κείμενο του συλλογικού τόμου με τίτλο “**Beyond Sustainable**” υπογράφεται από τον Πρόεδρο του WorldWatch Institute Robert Engelman και αναφέρεται στην φούσκα, (τη φλυαρία, τη μωρολογία, το χαζολόγημα) του υπερκαταναλωμένου και υπερκαταναλωνόμενου ακόμη όρου «βιώσιμο»/sustainable, που δολίως προσδιορίζει, ψευδεπίγραφα αλλά και α-νόητα ως απατηλό της επίθετο την καταστροφική όπως τεκμηριώσαμε παραπάνω, στην ουσία της, νεοφιλελεύθερη «ανάπτυξη».

Γιατί έχουμε από το 1992 και δώθε χιλιάδες συνέδρια, συμπόσια και επιστημονικές αλλά και επιχειρηματικές, κυβερνητικές και αντικυβερνητικές εκδηλώσεις, αλλά και πρόσφατα γερμανοευρωπαϊκές και ευρωπαϊκογερμανικές αντιπαραθέσεις με κοινό παρανομαστή τα σωτηριακά πάντα, αλλά αυτοκριτικά όμως αποτυχημένα- για όσους διαβάζουν προσεχτικά τα σχετικά επίσημα κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης- βιώσιμα αναπτυξιακά μοντέλα στον αστερισμό της «βιώσιμης» ή «αιφόρου» ανάπτυξης.

Έτσι, έχουμε «βιώσιμες» αλουμινοκατασκευές, «βιώσιμη» κινητικότητα, «βιώσιμους» ποδηλατόδρομους, «βιώσιμες» πόλεις, «βιώσιμες» επιχειρήσεις, sustainable banking and finance, global sustainable finance, κ.λπ, αλλά και διθυραμβική υποστήριξη της «βιώσιμης» ανάπτυξης από την παγκόσμια σύμπραξη των υπερδιακοσίων «κορυφαίων εταιρειών από 35 χώρες και από 20 βασικούς βιομηχανικούς κλάδους σε επίπεδο ανώτατης διοίκησης» του World Business Council for Sustainable Development (www.wbcsd.org).

Κι ακόμα, έχουμε τον Πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Jose Manuel Durao Barroso, υπερασπιζόμενο τη «βιώσιμη» ανάπτυξη να δηλώνει ότι “κοινωνικά και πολιτικά, μια πολιτική που γίνεται ορατή μόνο ως λιτότητα, δεν είναι βεβαίως «βιώσιμη»”, εγκalώντας σχετικά το γερμανικό διευθυντήριο της Ευρώπης (Guardian 22.4.2013), ενώ ο εκπρόσωπός του Wolfgang Schäuble ανταποδίδει τα πυρά κατηγορώντας την Commission ότι καθυστερεί για την αντιμετώπιση της ανεργίας των νέων κ.λπ., ομνύοντας και αυτός στην «βιώσιμη» ανάπτυξη, την οποία μάλιστα περιέργως ταυτόχρονα επικαλούνται σε κάθε δημόσια

εμφάνισή τους και πολλοί εκ των ηγετών της ευρωπαϊκής αλλά και της ελληνικής αριστεράς και σοσιαλοδημοκρατίας.

Την ίδια ώρα τα τιμωρητικά μνημόνια των κατά τας γραφάς αλληλέγγυων αλλά στην πράξη άτεγκτων εταίρων / δανειστών των φτωχών χωρών του νότου ασκούν ασφυκτικές πιέσεις και επιβάλλουν σκληρά χρονοδιαγράμματα σε ανορθολογικές, αντιφατικές, λαθεμένες, πολλές φορές ανόητες επιλογές κι επιταγές μονοδιάστατων υπαλλήλων και εντολέων των αγορών, οι οποίες όμως ταυτόχρονα προνοούν να αναβάλουν και να εκφυλίζουν ποσοτικά και ποιοτικά τον συμφωνημένο από 11 χώρες φόρο επί των χρηματοπιστωτικών συναλλαγών αλλά και να παραπέμπουν στις καλένδες κάθε προσπάθεια περιορισμού της ασυδοσίας των εξωχώριων εταιρειών και των φορολογικών παραδείσων, ελέγχου των τραπεζικών χειραγωγήσεων των επιτοκίων και της παραγωγής τοξικών παραγώγων, αλλά και των κατά το δοκούν -διαφορικής ευαισθησίας- αξιολογήσεων της πιστοληπτικής ικανότητας κρατών και επιχειρήσεων, από αυτόκλητους και ανεξέλεγκτους ιδιωτικούς οίκους.

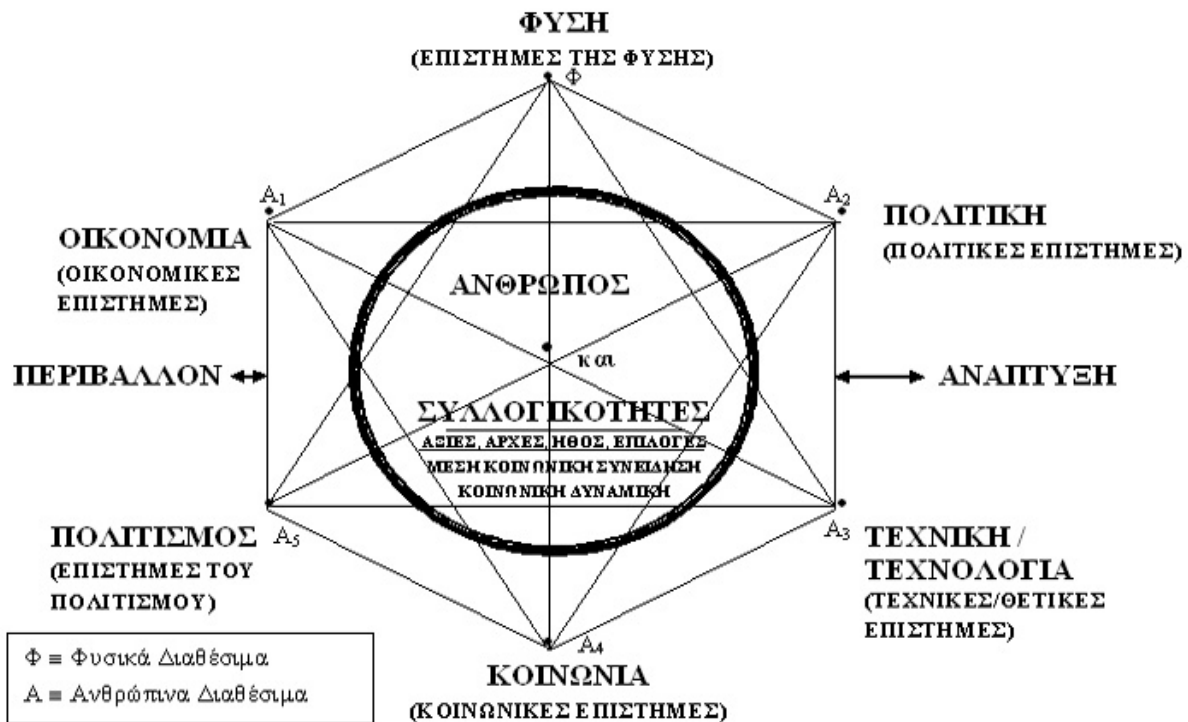
Αλλά την προσήλωση στις αρχές της λιτότητας και της ανύπαρκτης στην πράξη κοινωνικής συνοχής της «βιώσιμης» ανάπτυξης την βιώνει τα τελευταία χρόνια η συντριπτική πλειοψηφία των λαών της γης, της Ευρώπης και της πατρίδας μας και είναι πλέον καιρός, από τα κάτω, δημοκρατικά, συμμετοχικά και υπεύθυνα, να ξεπεράσουν τις ανέξοδες διαπιστώσεις και καταγγελίες και να συνθέσουν δημιουργικά, παραγωγικά και ακαθοδήγητα το δικό τους στρατηγικό όραμα για μια Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη.

Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη μπορεί να υπάρξει μόνο:

- όταν οι πολίτες του κόσμου αντιληφθούν και πιστέψουν ότι η Ανάπτυξη δεν μπορεί να είναι «οικονομική» μόνο και μάλιστα κρατοκεντρική, κομματοκεντρική, ευρωκεντρική ή τραπεζοκεντρική, αλλά αφορά όλες τις πλευρές της ζωής τους και είναι υποχρέωση και ευθύνη τους να πάρουν τη ζωή στα χέρια τους και να παλέψουν για αυτή,
- όταν κατανοήσουν ότι η οικονομία, η κοινωνία και η πολιτική είναι κύμβαλα αλαλάζοντα χωρίς ηθική και παιδεία ως μόρφωση και πολιτισμό και
- όταν οι πολίτες αναλάβουν το πραγματικό μερίδιο των συγκεκριμένων ευθυνών τους για τη σημερινή κατάσταση των πραγμάτων, ως πρωταγωνιστών, συνεργών, κομπάρσων ή απλά θεατών των δρώμενων μιας κολοβής κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής δημοκρατίας.

Ο εναλλακτικός δρόμος για μια άξια να βιωθεί Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη (σχήμα 1),

- προϋποθέτει τις αρχές της διεπιστημονικότητας και της ολοκληρωμένης προσέγγισης, μελέτης, έρευνας, ανάλυσης και αντιμετώπισης των αντικειμενικά πολύπλοκων και πολυδιάστατων προβλημάτων περιβάλλοντος και ανάπτυξης, στην πολιτική, την πολιτισμική, την οικονομική, την τεχνική/τεχνολογική και την περιβαλλοντική τους διάσταση,
- απαιτεί ως μέσα, ένα κοινό κώδικα επικοινωνίας, επιστημών, αντιλήψεων, πεποιθήσεων και ιδεών και μια ακηδεμόνευτη και χειραφετημένη διαβούλευση, τεκμηρίωση, αποδοχή, συμφωνία και δέσμευση στο δρόμο για μια Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη ως διεξόδου από την ολική, πλανητική και πολυδιάστατη κρίση και
- στηρίζεται στους συνειδητούς, ευαίσθητους, υπεύθυνους, ενεργούς πολίτες (παραγωγούς, δημιουργούς, εργαζόμενους, επιστήμονες, επαγγελματίες και τις ελεύθερα συντονιζόμενες συλλογικότητές τους, στους ελεύθερους συνεταιρισμούς και στις συλλογικές πρωτοβουλίες, συνεργασίες και δράσεις: κοινωνικής αλληλεγγύης, ολοκληρωμένων αναδασμών, ολοκληρωμένων μονάδων παραγωγής, τυποποίησης, μεταποίησης, διανομής, ανταλλαγής και διάθεσης τοπικών προϊόντων πιστοποιημένης ποιότητας και θεσμών ελεύθερης παιδείας ως μόρφωσης, πολιτισμού, έρευνας και τεχνολογίας σε σταθερή συνεργασία με τα πανεπιστήμια και τα ΤΕΙ.

Σχέδιο 1

Ένα παράδειγμα στην κατεύθυνση της Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης των Ορεινών Περιοχών. Ολοκληρωμένοι Αναδασμοί για Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη της Ηπείρου.

Από την κεντρική εισήγησή μου στο 3^ο Συνέδριο του Ε.Μ.Π και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε του Ε.Μ.Π το 2001 «Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές. Θεωρία και Πράξη», επαναφέρω εδώ το παρακάτω απόσπασμα: “Μια ολοκληρωμένη πολιτική γης, περιβάλλοντος και ανάπτυξης στις ορεινές περιοχές οφείλει να αξιοποιεί τις πολυδιάστατες δυνατότητες του Ολοκληρωμένου Αναδασμού (Integrated development consolidation)

Ο Ολοκληρωμένος Αναδασμός (Ρόκος 1981), μπορεί να διευρύνει ουσιαστικά και αποτελεσματικά τις τυπικές δυνατότητες του παραδοσιακού αναδασμού, ο οποίος ιδιαίτερα στις ορεινές περιοχές, με προοδευτικά φθίνοντα και γηρασμένο πληθυσμό, στερείται έννοιας, στο βαθμό που η εκούσια ή ακούσια συνένωση και μεγέθυνση των αγροτικών ιδιοκτησιών για βελτιστοποίηση της παραγωγής, χωρίς το απαραίτητο ανθρώπινο, αγροτικό (και όχι μόνο) δυναμικό, παραμένει γράμμα κενό περιεχομένου.

Οι συγκεκριμένες ιδιαιτερότητες της αδιάσπαστης ενότητας της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας στις ορεινές περιοχές, όπως π.χ. ο υπερβολικός και συνεχώς επιτεινόμενος κατακερματισμός των αγροτικών εκμεταλλεύσεων και η αναγκαστική διασπορά των προκυπτουσών εξαιρετικά μικρών, μοναδιαίων ιδιοκτησιών / χρήσεων / εκμεταλλεύσεων γης (Μ.Ι.Χ.Ε.Γ.), ως συνέπεια, όχι μόνο του έντονου και ραγδαία εναλλασσόμενου τοπογραφικού αναγλύφου, αλλά και της ιδιότυπα «σοσιαλιστικής ισοκατανομής» τους από γενιά σε γενιά μέσω κληρονομιών, γονικών παροχών, του επιβιώνοντος ακόμη θεσμού της προίκας κ.λπ. (και όχι μόνο στους μόνιμους κατοίκους τους

αγρότες, αλλά και στους κατιόντες που ζουν και εργάζονται στις πόλεις και στο εξωτερικό), επιβάλλουν μια ριζικά διαφορετική αντίληψη για τη φύση, το αντικείμενο και τη λειτουργία του αναδασμού, ως αξιόπιστου θεμελίου Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης των ορεινών περιοχών.

Έτσι, ο Ολοκληρωμένος Αναδασμός στις ορεινές περιοχές αντιλαμβάνεται ολιστικά και διεπιστημονικά το συνολικό πρόβλημα στο οποίο θα πρέπει να δοθεί λύση και το οποίο αφορά, όχι μόνο στην υπό αναδασμό αγροτική γη αλλά και -το σημαντικότερο- στις περιβαλλοντικά ευαίσθητες, κλιματικά ευάλωτες, γεωλογικά «εύθραυστες», εδαφολογικά κρίσιμες, γεωμορφολογικά ασυνεχείς, ραγδαία μεταβαλλόμενες υψομετρικά, υπόλοιπες και πιο απομακρυσμένες και δυσπρόσιτες εκτάσεις τους.

Εξαιρετικής σημασίας παράμετροι του προβλήματος είναι, η ανάγκη επανάκαμψης και/ή προσέλευσης νέου αγροτικού (και όχι μόνο) δυναμικού, όσο και η θεμελιώδης διαπίστωση και πεποίθηση, ότι η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των ορεινών περιοχών δεν μπορεί να βασίζεται μόνο ή κυρίως στον αντικειμενικά σημαντικό πρωτογενή τομέα της αγροτικής παραγωγής (και μάλιστα με την μονοδιάστατη οικονομική προσέγγιση και επιδίωξη εξασφάλισης της οριακής «επιβίωσης» των λιγοστών κατοίκων στις ορεινές περιοχές), αλλά και στην βέλτιστη αξιοποίηση των φυσικών και πολιτισμικών διαθεσίμων τους, με στόχο την ολοκληρωμένη και αξιοβίωτη ζωή τόσο για τους παλιούς όσο και για τους νέους κατοίκους τους.

Για να σχεδιασθεί, να μελετηθεί, να προγραμματισθεί και να υλοποιηθεί ένας Ολοκληρωμένος Αναδασμός σε μια ορεινή περιοχή προαπαιτούνται οι Ολοκληρωμένες Αποδόσεις των στοιχείων που συγκροτούν τη συγκεκριμένη φυσική και την κοινωνικοοικονομική πραγματικότητά της, αλλά και τις πολυδιάστατες σχέσεις, αλληλεξαρτήσεις και αλληλεπιδράσεις τους δια μέσου του χρόνου με το ευρύτερο περιβάλλον τους (Ρόκος 1980).

Υποκείμενα του Ολοκληρωμένου Αναδασμού στο πλαίσιο των αρχών αρμονικής συνεργασίας του ιδιωτικού, του κοινωνικού και του δημόσιου τομέα μπορούν να είναι:

- ενεργοί αγρότες, μόνιμοι κάτοικοι μιας συγκεκριμένης περιοχής οι οποίοι συνεισφέρουν τη γη, τον εξοπλισμό και την προσωπική τους εργασία,
- απόμαχοι αγρότες, μόνιμοι κάτοικοι, οι οποίοι συνεισφέρουν τη γη και τυχόν τον εξοπλισμό τους,
- απόδημοι, περιστασιακοί κάτοικοι του χωριού, οι οποίοι συνεισφέρουν τη γη τους,
- νέοι ακτήμονες αγρότες, οι οποίοι συνεισφέρουν την προσωπική τους εργασία,
- νέοι ακτήμονες επιστήμονες, τεχνικοί και επαγγελματίες με καταγωγή απ' την συγκεκριμένη περιοχή, οι οποίοι επιλέγουν με βάση τα πορίσματα των Ολοκληρωμένων Αποδόσεων (Integrated Surveys) της πραγματικότητας της συγκεκριμένης ορεινής περιοχής να εγκατασταθούν σ' αυτή, συνεισφέροντας την επιστημονική τους γνώση, τις δεξιότητες και την εργασία τους για τη σύνταξη αξιόπιστων και συμβατών με τις αρχές, τις αξίες και τις απαιτήσεις της ολοκληρωμένης ανάπτυξης (Ρόκος 2001) σε περιβαλλοντικό και πολιτισμικό επίπεδο, επενδυτικών σχεδίων, μελετών και εφαρμογών,
- η τοπική αυτοδιοίκηση η οποία θα συνεισφέρει, την με χωροταξικούς, περιβαλλοντικούς και αναπτυξιακούς όρους και προϋποθέσεις χρήση κοινοτικών εκτάσεων της ορεινής περιοχής,
- το δημόσιο, εκπροσωπούμενο από την Περιφέρεια, το οποίο θα επιτρέψει την σύμφωνη με το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο και τις αρχές της Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης, χρήση, διαχείριση και αξιοποίηση των δημοσίων γαιών της περιοχής.

Η συνεισφορά,

- σε γη (ανάλογα με την έκταση, την ποιότητα, τις εναλλακτικές δυνατότητες χρήσης της, τη μορφολογία, την παραγωγικότητά της κ.λπ.),
- σε εξοπλισμό (ανάλογα με τον αριθμό, το είδος, την ιπποδύναμη, την δυναμικότητα, την ποιότητα, την απόδοση των μηχανημάτων κ.λπ.),
- σε προσωπική εργασία (ανάλογα με τις ανθρωποώρες και λογικές συμβατικές τιμές μονάδος του αντίστοιχου έργου),

- σε χρήση κοινοτικών εκτάσεων και δημοσίων γαιών, καθώς και σε κεφάλαιο κίνησης, αποτιμάται με αντικειμενικά και προσυμφωνημένα κριτήρια, από τα υποκείμενα και τους φορείς του Ολοκληρωμένου Αναδασμού και συγκροτεί τον καταστατικό χάρτη των ποσοστών συμμετοχής αλλά και ευθύνης τους στα αποτελέσματα λειτουργίας του.

Για λόγους αποφυγής χρονοβόρων γραφειοκρατικών αγκυλώσεων, αλλά και υπέρβασης, τόσο της κυρίαρχης παθητικής κρατοκεντρικής αντίληψης για την ανάπτυξη, όσο και του ιδεολογήματος της μονοδιάστατης ανταγωνιστικής και γι' αυτό α-νόητης, ιδιαίτερα για τις ορεινές περιοχές, «βιώσιμης» ή «αιεφόρου» κλαδικής/θεματικής ανάπτυξης, η ένωση των ελευθέρως και με τη βούλησή τους συμμετεχόντων στον Ολοκληρωμένο Αναδασμό παραγωγών υπό μορφή συνεταιρισμού, συνάπτει σχετική προγραμματική σύμβαση με τον οργανισμό τοπικής αυτοδιοίκησης και την Περιφέρεια Ηπείρου στα όρια των οποίων βρίσκεται η συγκεκριμένη ορεινή περιοχή.

Η προγραμματική σύμβαση περιλαμβάνει και περιγράφει αναλυτικά και συγκεκριμένα το αντικείμενο, τους σκοπούς, τις δράσεις, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλομένων μερών στην κατεύθυνση επιδίωξης της ολοκληρωμένης, ταυτόχρονα οικονομικής, κοινωνικής, πολιτικής, πολιτισμικής και τεχνικής/τεχνολογικής ανάπτυξης της συγκεκριμένης ορεινής περιοχής, η οποία θα τελείται με σεβασμό και σε διαλεκτική αρμονία με τον άνθρωπο και το φυσικό και πολιτισμικό του περιβάλλον (Ρόκος 2000) και θα συνεπάγεται τη συγκρότηση των απαραίτητων όρων και προϋποθέσεων για αξιοβίωτη ζωή και συνεπώς για το ζαναζωνάτεμά της.

Όσο δύσκολο και αν φαίνεται το συμμετοχικό, «εξ ιδίων», από τα κάτω, εγχείρημα του Ολοκληρωμένου Αναδασμού ως εργαλείου και οχήματος για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των ορεινών περιοχών, θα πρέπει να κατανοηθεί ότι είναι η μόνη λύση για να μη τις εγκαταλείψουν και οι λίγοι εναπομείναντες κάτοικοί τους, οι οποίοι αντιλαμβάνονται πολύ καλύτερα την συγκεκριμένη πραγματικότητά τους, απ' όλους όσους στην Ευρωπαϊκή Ένωση ή στα Υπουργεία των Εθνικών Κυβερνήσεων με τις ειδικές, μερικές θεματικές/κλαδικές, συχνότατα αντιφατικές και απολύτως ασυντόνιστες «αναπτυξιακές» πολιτικές, ενταφιάζουν επί χάρτου τη ζωή των ορεινών περιοχών σε σχέδια αβίωτων ανταγωνιστικών «βιωσιμότητων».

Στο βαθμό που η γεωργία, η δασοπονία, η κτηνοτροφία και τα φυσικά διαθέσιμα γενικότερα (νερά, μεταλλεύματα, ορυκτά, δάση, βοσκές κ.λπ.), καθώς και ο σχετικός με την παράδοση, τον πολιτισμό, την ποιότητα ζωής και το φυσικό περιβάλλον τουρισμός μιας ορεινής περιοχής συγκροτούν βασικές δυνατότητες Ολοκληρωμένης Ανάπτυξής της, ή συγκεκριμένη μετρητική και ποιοτική χωρική τους αναφορά σε σχέση με τις εξαιρετικά μικρές, έντονου και ραγδαία εναλλασσόμενου αναγλύφου και διεσπαρμένες μοναδιαίες ιδιοκτησίες/χρήσεις/εκμεταλλεύσεις γης που ανήκουν σε ιδιώτες, στην τοπική αυτοδιοίκηση και σε φορείς του δημοσίου, αποτελεί την απαραίτητη υποδομή για τον Ολοκληρωμένο Αναδασμό, ο οποίος έτσι συνιστά μια αντικειμενικά ιδιαίτερης βαρύτητας ολιστική και θεμελιακής σημασίας πολιτική γης, περιβάλλοντος και ανάπτυξης για τις ορεινές περιοχές.

Γιατί οι μεμονωμένες και μονοδιάστατες τομεακές «ανταγωνιστικές» (σύμφωνα με την κυρίαρχη ευρωπαϊκή ιδεολογία) αναπτυξιακές πολιτικές π.χ. στα πεδία της γεωργίας, της κτηνοτροφίας, της δασοκομίας, του τουρισμού, της εξόρυξης μεταλλευμάτων κ.λπ., οσοδήποτε ως «βιώσιμες», «αιεφόρες» ή και «ολοκληρωμένες» εξαγγέλλονται ή/και επιχειρείται να εφαρμοσθούν στις ορεινές περιοχές, λόγω της ιδιαιτερότητας των αντικειμενικών δυσχερειών και των οξύτατων προβλημάτων που συνεπάγονται τα στοιχεία και τα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης αδιάσπαστης ενότητας της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής τους πραγματικότητας, δεν μπορούν αντικειμενικά σε καμία περίπτωση να συγκροτήσουν τις απαραίτητες προϋποθέσεις, για να σταματήσει η εγκατάλειψή τους από τους ήδη λίγους κατοίκους τους και πολύ περισσότερο για την επανάκαμψη των αποδήμων και την προσέλκυση νέων, οι οποίοι θα πείθονταν απ' αυτές για ν' αποτελέσουν ενεργά υποκείμενα ανάπτυξης των ορεινών περιοχών.

Έτσι, στις συγκεκριμένες συνθήκες της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας των ορεινών περιοχών δεν μπορεί αντικειμενικά να είναι αξιόπιστο και στερείται στην πράξη αλλά και στη θεωρία νοήματος, ένα σχέδιο ή μια στρατηγική π.χ. μόνο «γεωργικής», ή μόνο «αγροτικής» ανάπτυξης που θα διατυπώνονταν από το Υπουργείο Γεωργίας με την μηχανιστική μεταφορά ανταγωνιστικών ευχολογίων «προώθησης της παραγωγής, μεταποίησης και εμπορίας προϊόντων υψηλής ποιότητας», «αξιοποίησης των δυνατοτήτων των νέων τεχνολογιών», «ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας των αγροτών» κ.λπ.

Συνεπώς, ένας παραδοσιακός αναδασμός στις ορεινές περιοχές, έχοντας από τη φύση του τον αποκλειστικό χαρακτήρα συμβολής στη βελτίωση της απόδοσης των μεγεθυμένων, θεωρητικά (μετά απ' αυτόν), αγροτικών εκμεταλλεύσεων, δεν μπορεί στην πράξη να έχει νόημα, εφ' όσον θα περιορίζεται στη μονοδιάστατη «αναπτυξιακή» σχέση του γηρασμένου φτωχού αγρότη με τα και πάλι πολλά μικρά και διεσπαρμένα, χαμηλής παραγωγικότητας αγροτεμάχια, της έτσι κι αλλιώς μικρής αγροτικής του εκμετάλλευσης, που θα παραμείνουν και μετά τον αναδασμό, λόγω των αντικειμενικών γεωμορφολογικών, γεωλογικών και εδαφολογικών περιορισμών.

Αντίθετα, ο Ολοκληρωμένος Αναδασμός αντιμετωπίζει την ιδιωτική, την κοινοτική και τη δημόσια γη των ορεινών περιοχών ως ολότητα όλων των δυνάμει φυσικών και ανθρωπίνων διαθεσίμων τους, τα οποία μπορούν ν' αξιοποιηθούν μόνο μέσα από μια ολιστική πολιτική Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης, που θα είναι αξιόβιωτη στο βαθμό που θα ζωντανεύει εκτός από τις φυσικές, και τις ανθρωπίνες δυνάμεις και δυνατότητες όλων όσων αποφασίσουν εθελοντικά και συνεργιστικά να συμμετάσχουν σ' ένα τέτοιο ελπιδοφόρο πείραμα.

Θα πρέπει να σημειωθεί, ότι η προγραμματική σύμβαση Ολοκληρωμένου Αναδασμού ως θεμελίου για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη της κάθε ορεινής περιοχής, με βάση τα στοιχεία των Ολοκληρωμένων Αποδόσεων της, θα αναφέρεται αναλυτικά, τόσο στις υποχρεώσεις, όσο και στα δικαιώματα, των συμβαλλομένων φορέων (δημοσίων, κοινωνικών και ιδιωτικών) οι οποίοι αναλαμβάνουν τις σχετικές πρωτοβουλίες και σε καμία περίπτωση δεν θα θίγει το ιδιοκτησιακό καθεστώς των ιδιωτικών, κοινοτικών και δημοσίων γαιών οι οποίες θα χρησιμοποιηθούν για συνδυασμένες γεωργικές, κτηνοτροφικές, δασικές, μεταλλευτικές, πολιτισμικές, κοινωνικές, τεχνικές/τεχνολογικές, τουριστικές κ.λπ. πρωτοβουλίες και δράσεις στο πλαίσιο της Ολοκληρωμένης Ανάπτυξής της.”

Επαναφέρω λοιπόν αυτούσιο αυτό το απόσπασμα, υποστηρίζοντας και σήμερα την χρησιμότητα του όπως φαίνεται αναλυτικότερα και στο διάγραμμα Δ.Ρ 2012 που ακολουθεί από το μάθημα “Κτηματολόγιο, Χρήσεις και Πολιτική Γης” του Δ.Π.Μ.Σ του Ε.Μ.Π “Περιβάλλον και Ανάπτυξη”, για τα υποκείμενα, την υλική βάση και τα μέσα, τις διαδικασίες και τις μεθόδους των Ολοκληρωμένων Αναδασμών.

Ο τοπικός και εθνικοτοπικός τύπος, τα τοπικά ηλεκτρονικά Μ.Μ.Ε, τα Επαγγελματικά και Επιστημονικά Επιμελητήρια και οι οργανώσεις επιστημόνων κι εργαζομένων μπορούν να υποβοηθήσουν και να ενθαρρύνουν τη συγκρότηση εθελοντικών, διεπιστημονικών και διεπαγγελματικών συλλογικοτήτων, οι οποίες με αξιοποίηση και των ευρύτατα διατιθέμενων φθηνών υπολογιστικών συστημάτων και των δωρεάν, ελεύθερου ή/και ανοιχτού κώδικα, λογισμικών τηλεπισκόπησης, ψηφιακών επεξεργασιών τηλεπισκοπικών απεικονίσεων και γεωγραφικών συστημάτων πληροφοριών (The Open Source Geospatial Foundation OSGeo, <http://www.osgeo.org>), μπορούν να συνεισφέρουν αποτελεσματικά στη συγκρότηση της πρώτης αλλά ουσιώδους προσέγγισης των Ολοκληρωμένων Αποδόσεων των φυσικών και ανθρωπίνων διαθεσίμων κάθε περιοχής.

ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΟΙ ΑΝΑΔΑΣΜΟΙ

Υλική Βάση Ολοκληρωμένων Αναδασμών

Μέσα/Μέθοδοι/Διαδικασίες Ολοκληρωμένων Αναδασμών

Υποκείμενα Ολοκληρωμένων Αναδασμών

- Ενεργοί αγρότες με καλλιεργούμενες γαίες
- Υπερήλικοι αγρότες με καλλιεργούμενες γαίες
- Ακτήμονες αγρότες (με διάθεση παραμονής)
- Επιστήμονες / τεχνικοί (κάτοικοι)
- Επιστήμονες / τεχνικοί (διασποράς)
- Επαγγελματίες / εργατοτεχνίτες (κάτοικοι)
- Επαγγελματίες / εργατοτεχνίτες (διασποράς)
- Ιδιοκτήτες παραδοσιακών σπιτιών (κάτοικοι)
- Ιδιοκτήτες παραδοσιακών σπιτιών (διασποράς)
- Νέοι αγρότες (με διάθεση εγκατάστασης)
- Μετανάστες αγρότες, εργατοτεχνίτες (με διάθεση εγκατάστασης)

Ελεύθερες Δημιουργικές Συμμετοχικές Πρωτοβουλίες και Δράσεις κατοίκων, αποδήμων, τοπικών Μ.Μ.Ε., διαδικτυακών επικοινωνιών

- Καλλιεργήσιμες γαίες Δημοσίου / ΟΤΑ / Εκκλησίας
- Αγροτικές Μοναδιαίες Ιδιοκτησίες / Χρήσεις / Εκμεταλλεύσεις Γης (Μ.Ι.Χ.Ε.Γ.)
- Σχολάζουσες Γαίες
- Οικιστικός Πλούτος
- Ζωϊκό Κεφάλαιο
- Δάση
- Λιβάδια
- Νερά
- Λοιπά Φυσικά Διαθέσιμα
- Αρχιτεκτονικά / Ιστορικά / Εκκλησιαστικά Μνημεία
- Βιοτεχνίες / Εκσυγχρονισμός παραγωγής
- Παραγωγική βάση

Ολοκληρωμένες Αποδόσεις των στοιχείων, (δυνάμεων, δυνατοτήτων και περιορισμών) τα οποία συγκροτούν την φυσική και κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα της περιοχής

- Νέες καλλιεργητικές μέθοδοι, Αναδιαρθρώσεις καλλιεργειών
- Ομαδικές συνεταιριστικές καλλιέργειες, πρωτοβουλίες συνεταιριστικής παραγωγής καθετοποίησης, τυποποίησης, προβολής και διάθεσης προϊόντων
- Μέθοδοι βελτίωσης ποιότητας παραγωγής (βιολογικές καλλιέργειες και προϊόντα)
- Νέες τεχνολογίες αιχμής (Τηλεπισκόπηση, Ψηφιακές Επεξεργασίες, GIS)
- Μέθοδοι εξοικονόμησης (ενέργειας, υδάτων, εξοπλισμών παραγωγής, κόστους διαμεσολάβησης μεταξύ παραγωγών - καταναλωτών)
- Δημιουργική αξιοποίηση της ολοκλήρωσης των δυνατοτήτων των τεχνολογικών εξελίξεων, της τοπικής παραδοσιακής σοφίας και των παραδοσιακών τεχνών, δεξιοτήτων και υλικών
- Δημιουργική ανάπλαση και λειτουργία παραδοσιακών οικογενειακών υποδομών φιλοξενίας, περιήγησης και φυσικής κοινοτικής ζωής
- Ανάπτυξη τοπικών αγορών / διαδικασιών τοπικών συμφώνων ανταλλαγών μεταξύ παραγωγών και ενώσεων εργαζομένων / διαδικασιών συνεταιριστικής μεταποίησης, διανομής, Εξωστρέφεια.
- Θεσμικές πρωτοβουλίες

Πρωτοβουλίες παιδείας, μόρφωσης και πολιτισμού από το νηπιαγωγείο ως την δια βίου παιδεία

**Αξιοβίωτη
Ολοκληρωμένη
Ανάπτυξη**

Ο παλιός συνεργάτης μου στο Εργαστήριο Τηλεπισκόπησης του Ε.Μ.Π, Πολυχρόνης Κολοκούσης σε εσωτερικό κείμενο του Εργαστηρίου σημειώνει: «Μάλιστα, το OSGeo live DVD (<http://live.osgeo.org>) έχει προεγκατεστημένα σχεδόν όλα τα προγράμματα. Αρκεί να κατεβάσει κανείς και να ξεκινήσει με τον υπολογιστή του να δοκιμάσει τις δυνατότητες όποιου προγράμματος θέλει. Τον εξελληνισμό των προγραμμάτων του DVD και την προετοιμασία της Ελληνικής έκδοσης του DVD συντονίζει ο Άγγελος Τζώτσος από το Εργαστήριό μας, ενώ στη διαδικασία αυτή συμμετέχουν πολλοί προπτυχιακοί και μεταπτυχιακοί φοιτητές από την κοινότητα του ελεύθερου λογισμικού ΣΑΤΜ (<https://foss.ntua.gr/wiki/index.php/Foss.satm>) και του ΕΜΠ (<http://foss.ntua.gr>)».

Κι αυτό, μαζί με πολλά άλλα, αποτελεί μια “δυνάμει” σημαντικότερη συμβολή του δυναμικού του καθημαγμένου από τα μνημόνια δημόσιου πανεπιστημίου στην προσπάθει για Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη και των Ορεινών Περιοχών της πατρίδας μας.

Οι μαθητές των Λυκείων της κάθε περιοχής, με αξιοποίηση των ευρύτατα κυκλοφορούντων ακόμη και σε κινητά τηλέφωνα συστημάτων τοπογραφικού εντοπισμού (G.P.S) και μεγεθύνσεων δορυφορικών τηλεπισκοπικών απεικονίσεων μπορούν να πραγματοποιούν εθελοντικά μετά από ένα σεμινάριο μιας ημέρας από ειδικούς επιστήμονες τους απαραίτητους επίγειους ελέγχους (Ρόκος 2003).

Συμπεράσματα

Στο δρόμο λοιπόν για μια Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη ας συνοψίσουμε εδώ τις θεμελιακής σημασίας Προϋποθέσεις, Συνέργειες και Αλληλεπιδράσεις:

οι Πολίτες, ως πρωταγωνιστές της, δεν μπορούν να είναι:

- άκριτοι και φανατικοί οπαδοί δοξασιών, κομμάτων, ομάδων και των κάθε φορά προπαγανδιζόμενων life styles,
- χειροκροτητές αναξιόπιστων κενών λόγων που συνοδεύονται από ολέθριες, ανήθικες και ιδιοτελείς πράξεις,
- χειραγωγούμενοι από τα ιδιωτικά και τα κυβερνητικά ΜΜΕ και από τους κάθε φύσης δημαγωγούς και λαϊκιστές,
- παθητικοί θεατές των όσων συμβαίνουν γύρω τους, έξω από την αυλή τους,
- μιμητικοί ακόλουθοι δήθεν «προοδευτικών» συρμών και/ή εξατομικευμένων αλλοτριωτικών τεχνολογιών "αιχμής".

αντίθετα, οι Πολίτες θα πρέπει να είναι:

- ελεύθεροι, χειραφετημένοι, συνειδητοί και υπεύθυνοι,
- ενεργοί και συμμετοχοί, ευαίσθητοι και αλληλέγγυοι,
- μορφωμένοι και πρωτόβουλοι, συνετοί αγωνιστές με ήθος·

και ως παραγωγοί, δημιουργοί, επιστήμονες, εργαζόμενοι, επαγγελματίες, οι ίδιοι και οι συλλογικότητές τους:

- να αντιλαμβάνονται πάντα, να κατανοούν και να πραγματώνουν στα ενεργήματα και τις δράσεις της καθημερινής τους ζωής, την αδιάσπαστη ενότητα του οικονομικού με το κοινωνικό, το πολιτικό, το πολιτισμικό και το τεχνικό/τεχνολογικό και να έχουν συνείδηση των επιπτώσεων της άσκησης του επαγγέλματος και της επιστήμης τους,
- να γνωρίζουν ότι το νόμιμο πρέπει πάντα να είναι και ηθικό και να το εφαρμόζουν στην καθημερινή τους ζωή,
- να διεκδικούν με αυτογνωσία και να παίρνουν τη ζωή στα χέρια τους, αλλά και να εκπληρώνουν όλες τις υποχρεώσεις τους.

η Πολιτική δεν μπορεί να είναι:

- υπόθεση των επαγγελματιών της πολιτικής και των οικογενειών τους,
- "σημειακού" και "επετειακού" χαρακτήρα συμβολής των πολιτών ως αγόμενων και φερόμενων ψηφοφόρων και μόνο,
- μηχανιστικό άθροισμα ευκαιριακών, αντιφατικών, τυχαίων, μερικών, αποσπασματικών και/ή ατεκμηρίωτων και χαριστικών μέτρων, διοικητικών αποφάσεων και νομοθετικών ρυθμίσεων.

αντίθετα, η Πολιτική θα πρέπει να είναι:

- ηθική και "ολική" υπόθεση των πολιτών, ειρηνική και πολυδιάστατη, στο πλαίσιο μιας εθνικής στρατηγικής που θα αναπτύσσεται από το τοπικό ως το πλανητικό επίπεδο
- "ολιστική" και εθνικά αξιοπρεπής και ανεξάρτητη
- αξιόπιστη στη θεωρία, την πράξη και τα παραδείγματά της,
- σχεδιασμένη και θεμελιωμένη στις Ολοκληρωμένες Αποδόσεις της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας, τις τάσεις μεταβολών τους δια μέσου του χρόνου και τις αλληλεπιδράσεις τους με το ολικό, το γειτονικό και το διεθνές περιβάλλον

αλλά και:

- να εμπνέει και να διασφαλίζει θεσμούς, διαδικασίες, στάσεις και συμπεριφορές ισότητας, ηθικής, δικαιοσύνης, αξιοκρατίας, αντικειμενικότητας και διαφάνειας,
- να ασκείται από πραγματικά δημοκρατικά κόμματα αρχών,
- να στηρίζεται στη νομιμότητα, στη συνέχεια και σε μια αξιόπιστη δημόσια διοίκηση.

η Κοινωνία δεν μπορεί να είναι:

- παθητική,
- αγόμενη και φερόμενη από μόδες, από τη μυθοποιημένη θέαση της ζωής των άλλων και από τις αγοραίες επιλογές των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης,

η Κοινωνία δεν μπορεί:

- να υποτάσσεται στην αθλιότητα, τον αυταρχισμό, την κακοδιοίκηση, την ευτέλεια και την αδικία,
- να προσδοκά και να προσκυνά τους "επερχόμενους" κάθε φύσης «σωτήρες» και "παραδείσους".

αντίθετα, η Κοινωνία θα πρέπει να είναι:

- ισχυρή, αλληλέγγυα, δημιουργική, δυναμική,

αλλά και

- να αμφισβητεί τεκμηριωμένα άδικες και χρεωκοπημένες δομές, διαδικασίες και λειτουργίες των κάθε φύσης εξουσιών να εναντιώνεται σ' αυτές, θεμελιώνοντας, στηρίζοντας και αναπτύσσοντας συλλογικούς, συμμετοχικούς, εναλλακτικούς αυτοδιαχειριστικούς θεσμούς, και αντίστοιχες κοινωνικές, πολιτισμικές, περιβαλλοντικές και παραγωγικές πρωτοβουλίες και δράσεις.

η Οικονομία δεν μπορεί να είναι:

- όμηρος των ασύδοτων αγορών, του χρηματοπιστωτικού συστήματος, των στρατηγικών συμφερόντων των μεγάλων δυνάμεων και των δανειστών/ «επενδυτών», της διαφθοράς και της διαπλοκής,

αλλά και

- να μην αυτονομείται από την κοινωνία, την πολιτική και τον πολιτισμό να μην υποδουλώνει την τεχνολογία στο κυνήγι της μεγιστοποίησης των κερδών των τραπεζών, των μονοπωλίων, των ολιγοπωλίων και των πολυεθνικών επιχειρήσεων,

- να μην ασελγεί στο "ολικό" φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον ντύνοντας τις πράξεις της με εύηχες ευχολογικές και μόνο πολιτικές «εταιρικής κοινωνικής ευθύνης», «κοινωνικής οικονομίας» και τώρα «πράσινης» και «έξυπνης» ανάπτυξης.

αντίθετα η Οικονομία πρέπει να είναι:

- παραγωγική, πολυδιάστατη και αυτοδύναμη, με πρωταγωνιστές ολοκληρωμένες και αυτοχρηματοδοτούμενες συλλογικότητες παραγωγών, δημιουργών, εργαζομένων και επιστημόνων, σε συνεργασία με τα δημόσια πανεπιστήμια, τα ΤΕΙ και τα ερευνητικά κέντρα,

αλλά και

- να μη θεμελιώνεται σε δανεικά
- να διασφαλίζει τη δίκαιη κατανομή των βαρών, αλλά και μια στρατηγική "ολικής αυτάρκειας" και ασφάλειας της κοινωνίας,
- να εξασφαλίζει τη βέλτιστη ποιότητα, την καθετοποίηση και τυποποίηση της παραγωγής, την προστιθέμενη αξία, τον εξοβελισμό των μεσαζόντων και συντονισμένα δίκτυα ανταλλαγής, τοπικών αγορών και διανομής,
- να αμφισβητεί στη θεωρία και την πράξη την κατεστημένη παντοδυναμία των ασύδοτων αγορών, των τραπεζών και των συνηθέστατα αρπακτικών «επενδυτών»/δανειστών,
- να ενθαρρύνει, να σχεδιάζει και να στηρίζει νέους εναλλακτικούς αξιόπιστους, συλλογικούς, παραγωγικούς θεσμούς και κουλτούρες αυτοοργάνωσης, αυτοδιοίκησης και αυτοδιαχείρισης

η Τεχνολογία δεν μπορεί να είναι:

- εργαλείο πλουτισμού μέσα από τη χειραγώγηση, την αλλοτρίωση, τον απομονωτισμό, την εξατομίκευση, την μονομέρεια και την εξάρτηση κάθε μέλους της κοινωνίας, ανάλογα με τις επιθυμίες, τα πάθη, τις μονομανίες ή τις "ατυχίες" του.

αντίθετα, η Τεχνολογία θα πρέπει να είναι:

- κατάλληλη στο χώρο και το χρόνο,
- να αξιοποιεί δημιουργικά αλλά και διεπιστημονικά και "ολιστικά" τα τοπικά φυσικά και ανθρώπινα διαθέσιμα, την αυτόχθονη σοφία και τις παραδοσιακές γνώσεις και τεχνικές των πολιτών και
- να συμβάλλει στην αντιμετώπιση, τη λύση και/ή την ελαχιστοποίηση των προβλημάτων των πολιτών, της οικονομίας, της διακυβέρνησης, της κοινωνίας και του "ολικού" περιβάλλοντος.

Ο Πολιτισμός δεν μπορεί να είναι:

- εμπορευματικό προϊόν,
- υπόθεση των πάσης φύσεως και συμφερόντων "χορηγών",
- εισαγόμενος, μαζοποιημένος και ισοπεδωτικός,

αλλά και δεν μπορεί

- να υποβάλει και να επιβάλει πρότυπα, στάσεις, συμπεριφορές και πολιτισμικές "αξίες" της ηγεμονικής υπερδύναμης και/ή των ανταγωνιστικών της υπερεθνικών οργανισμών,
- να εκχωρείται με "αντιπαροχές" σε χορηγούς και μαικήνες, σε "ημέτερες" πολιτιστικές κυβερνητικές "μη κυβερνητικές οργανώσεις" (ΜΚΟ) και σε γκουρού των γραμμάτων και των τεχνών, μηδενίζοντας στην πράξη τη στήριξη των σχετικών δημόσιων φορέων.

Ο Πολιτισμός θα πρέπει να είναι:

- η θεμελιακή αξία της πολιτικής, της κοινωνίας και της οικονομίας, ως ολοκληρωμένη μόρφωση και παιδεία,

- κοινωνικό αγαθό και δικαίωμα για κάθε πολίτη,
- οδηγός στη δημιουργική διεπιστημονική σκέψη, έρευνα και γνώση,
- εργαλείο σεβασμού του "ολικού" φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος κάθε ανθρώπου και κατανόησης, σεβασμού και συναδέλφωσης με τον και το "άλλο",

αλλά και

- να εξασφαλίζει την ισότητα όλων των πολιτών στα δημόσια αγαθά υψηλής ποιότητας δημοσίων υπηρεσιών παιδείας, υγείας και πρόνοιας.

Αναφορές και άλλη σχετική βιβλιογραφία

- Ρόκος, Δ., [“Η "ολική" πλανητική κρίση. Η Ελληνική εμπειρία και η ανάγκη για ριζική ανατροπή των κυρίαρχων "αναπτυξιακών" στερεοτύπων”](#), "ΟΥΤΟΠΙΑ", τ.96, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2011 και "ΤΕΤΡΑΔΙΑ", τ.61, Χειμώνας-Άνοιξη 2012
- Ρόκος, Δ., (επιμέλεια) "Περιβάλλον και Ανάπτυξη. Διαλεκτικές Σχέσεις και Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις", Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα, 2005, σελ. 255.
- Ρόκος, Δ., [“Το τέλος του πανεπιστημίου \(;\) ή το πανεπιστήμιο στην εποχή της «Λευκής Βίβλου»”](#) στο Ρόκος, Δ., "Νόμος Πλαίσιο 1268/82 για την Ανάτατη Παιδεία. Πριν, Κατά και Μετά Είκοσι Έτη", Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα, 2003, σελ. 324.
- Ρόκος, Δ., "Από τη «Βιώσιμη» ή «Αειφόρο» στην Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη", Εκδοτικός Οίκος, Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα, 2003, σελ. 551
- Ρόκος, Δ., [“Οι πολίτες του κόσμου για την παγκόσμια διάσωση του ΟΗΕ για το περιβάλλον και την ανάπτυξη. Πρόσκληση στους πολίτες του κόσμου για το περιβάλλον”](#) (1992) στο Ρόκος, Δ., "Από τη «Βιώσιμη» ή «Αειφόρο» στην Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη", Εκδοτικός Οίκος, Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα, 2003, σελ. 551.
- Ρόκος, Δ., [“Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη της Ηπείρου. Προβλήματα, Δυνατότητες και Περιορισμοί”](#) Πρακτικά 4ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο του Ε.Μ.Π. και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. “Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη της Ηπείρου”, Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, 23-26 Σεπτεμβρίου 2004. (Επιστημονική Επιμέλεια Δ. Ρόκος), Εκδοτικός Οίκος Α.Α Λιβάνη, 2007, Αθήνα σελ. 93-140.
- Ρόκος, Δ., [“Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές. Θεωρία και Πράξη”](#), στο 3ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο του Ε.Μ.Π. και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. «Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών. Θεωρία και Πράξη», Ε.Μ.Πολυτεχνείο – Δήμος Μετσόβου, 7-10 Ιουνίου 2001, Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, Μέτσοβο, (Επιστημονική Επιμέλεια Δ. Ρόκος), Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα, 2004.σελ. 79-140.
- Ρόκος, Δ., 2001. “Τεχνολογία, Πολιτισμός και Αποκέντρωση. Θεωρία και Πράξη”, Πρακτικά 2ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Ε.Μ.Π. και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. «Τεχνολογία, Πολιτισμός και Αποκέντρωση», Ε.Μ.Πολυτεχνείο – Δήμος Μετσόβου, 3-6 Ιουνίου 1998, Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, Μέτσοβο, Επιστημονική Επιμέλεια Καθ. Δ. Ρόκος, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα, σελ. 65-86.
- “Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές. Θεωρία και Πράξη”, (Επιμέλεια Δ. Ρόκος), Πρακτικά του 3ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Ε.Μ.Π. και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π., Μέτσοβο, 7-10 Ιουνίου 2001, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα, 2004, σελ. 1004
- “Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη της Ηπείρου”, (Επιμέλεια Δ. Ρόκος), Πρακτικά του 4^{ου} Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Ε.Μ.Π. και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π., Μέτσοβο 23-26 Σεπτεμβρίου 2004, Εκδοτικός Οίκος Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 2007, Τόμος Ι - σελ. 507, Τόμος ΙΙ – σελ. 797
- "Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών." Διεπιστημονικές Έρευνες, Μελέτες και Συμβολές, Έργα, Δράσεις, Στρατηγικές, Πολιτικές, Εφαρμογές, Προοπτικές,

- Δυνατότητες και Περιορισμοί. Πρακτικά του 6ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου στο: http://www.ntua.gr/MIRC/6th_conference/6th_conference.html
- “Παιδεία, Έρευνα, Τεχνολογία. Από το χθες στο αύριο”, (Επιμέλεια Δ. Ρόκος), [Πρακτικά του 5ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Ε.Μ.Π και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. Μέτσοβο 27 -30 Σεπτεμβρίου 2007](#), Εκδόσεις ΕΜΠ, 2011, σελ. 516
- “Τεχνολογία, Πολιτισμός και Αποκέντρωση”, (Επιμέλεια Δ. Ρόκος), Πρακτικά του 2ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Ε.Μ.Π. και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π., Μέτσοβο, 3-6 Ιουνίου 1998, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα, 2001, σελ. 757
- “Το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο για το Μέτσοβο. Επιστρέφοντας ένα Μέρος του Χρέους”, (Επιμέλεια Δ. Ρόκος), Πρακτικά του 1ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Ε.Μ.Π. και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π., Μέτσοβο, 5-7 Μαΐου 1995, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα, 1998, σελ. 752
- Bachtler J., 2009. “The Future of Cohesion Policy and Integrated Local Development”, Conference Conclusions Paper to the International Conference 'Future of the Cohesion Policy and Integrated Local Development', Czech Presidency of the EU, Prague, Czech Republic 26-27 March 2009.
- Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, 2010. [Regional Policy contributing to smart growth in Europe 2020](#), COM/2010/0553 final.
- Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, 2010. [Cohesion policy: Strategic Report 2010 on the implementation of the programmes 2007-2013](#), SEC(2010)360, COM/2010/0110 final.
- Commission of the European Communities, 2009a. “[Mainstreaming sustainable development into EU policies: 2009 Review of the European Union Strategy for Sustainable Development](#)”, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Brussels, 24.7.2009, COM(2009) 400 final.
- Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, 2008. [Cohesion Policy: investing in the real economy](#), COM/2008/0876 final.
- European Commission, 2011. “[Regional policy contributing to sustainable growth in Europe 2020](#)”, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Brussels, 26.1.2011, COM(2011) 17 final.
- European Commission, 2009a. “[Peak Performance. New Insights into Mountain Farming in the European Union](#)”, Commission Staff Working Paper. Brussels, SEC(2009) 1724 final.
- Koroneos CJ, Rokos D. [Sustainable and Integrated Development—A Critical Analysis. Sustainability](#). 2012; 4(1):141-153.
- Official Journal of the European Union, 2008a. “[Resolution of the Committee of the Regions to be submitted to the European Spring Council 2008 on The Strategy for Growth and Jobs — Handling the Lisbon paradox](#)”, C 105, pp. 31-33, 25.4.2008.
- Official Journal of the European Union, 2008b. “[Own-initiative opinion of the Committee of the Regions For a Green Paper — Towards a European Union policy for upland regions: A European vision for upland regions](#)”, C257, 9.10.2008, pp. 36-40.
- Sachs, Wolfgang (ed.), "The Development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power", Witwatersrand University Press, Johannesburg, 1992.
- Smith Adam, "The Wealth of Nations", (1776), Methuen, London, 1961.
- Smith Adam, "An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations", Campels R.H., and Scinner A.S., (Editors) Clarendon Press, Oxford, 1976.

The Worldwatch Institute, [State of the World 2013: Is Sustainability Still Possible](#), 2013, ISBN 978-1-61091-449-9

United Nations Development Programme “[Human Rights and Human Development](#)”, Human Development Report 2000, Oxford University Press, Oxford, 2000.

United Nations Development Programme “[Millennium Development Goals: A compact among nation to end human poverty](#)”, Human Development Report 2003, Oxford University Press, Oxford, 2003.

United Nations Development Programme “[Cultural Liberty in Today’s Diverse World](#)”, Human Development Report 2004, Oxford University Press, Oxford, 2004.

WCED, 1987. [Our Common Future](#), World Commission on Environment and Development: the Brundtland Report, Oxford University Press, Oxford.

Διαδίκτυο

[Αξιοβίωτη Ανάπτυξη](#) από wikipedia

[Αειφόρος ή Βιώσιμη Ανάπτυξη](#) από wikipedia